QO‘CHQOR NORQOBIL USLUBINING O‘ZIGA XOS METAFORIK MANZARA YARATISH QOBILIYATI

Toshkent Kimyo xalqaro Universiteti, Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o'qituvchisi Normuminov Laziz Yuldosh o'g'li.

Annotatsiya. Ushbu tezisda Qo‘chqor Norqobil nasrida metaforaning badiiy-estetik imkoniyatlari, obraz yaratishdagi vazifasi va yozuvchi uslubini shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Metafora orqali ruhiy kechinmalar, tabiat tasviri, inson va muhit munosabati hamda voqealarning hissiy mazmunini ifodalash masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, metaforik obrazlarning matn yaxlitligi va o‘quvchi tasavvuriga ta’siri izohlanadi.

Kalit so‘zlar: Qo‘chqor Norqobil, metafora, badiiy uslub, obraz, nasr, ko‘chma ma’no, tasviriylik, ruhiy kechinma, poetik tafakkur.

Badiiy adabiyotda obraz yaratish yozuvchining til imkoniyatlaridan foydalanish mahorati bilan chambarchas bog‘liq. Muallif voqelikni shunchaki bayon qilmaydi, balki uni o‘zining badiiy nigohi orqali qayta yaratadi. Bunda metafora muhim tasviriy vosita hisoblanadi. U bir predmet yoki hodisaning belgilarini boshqa predmet yoki hodisaga ko‘chirish orqali yangi ma’no va obraz hosil qiladi. Metaforik ifoda matnga obrazlilik, emotsional ta’sir va mazmuniy chuqurlik bag‘ishlaydi.

Qo‘chqor Norqobil ijodini badiiy uslub nuqtayi nazaridan o‘rganishda metaforik tasvirning imkoniyatlariga e’tibor qaratish muhimdir. Yozuvchi nasrida insonning ichki dunyosi, hayotiy tajribasi va atrof-muhit bilan munosabatini tahlil qilish metaforaning qanday badiiy vazifa bajarishini aniqlashga yordam beradi. Bunda muallifning individual uslubiga oid xulosalar aniq hikoya matnlari, obrazli ifodalar va ularning kontekstdagi ma’nosi asosida chiqarilishi lozim.

Metafora oddiy ko‘chma ma’noli ifodadan kengroq badiiy imkoniyatlarga ega. U o‘quvchiga bir hodisani boshqa hodisa orqali tasavvur qilish imkonini beradi. Masalan, “qalbida bo‘ron ko‘tarildi” ifodasi insonning kuchli ruhiy hayajonini tabiat

hodisasi bilan qiyoslab tasvirlaydi. “Umid chirog‘i” birikmasi esa umidni yorug‘lik manbai sifatida ifodalab, qiyin vaziyatda insonni oldinga undaydigan ichki kuchni anglatishi mumkin. Bu misollar metaforaning umumiy badiiy imkoniyatlarini ko‘rsatadi; ular Qo‘chqor Norqobil hikoyalaridan olingan bevosita iqtiboslar emas.

Metaforik manzara yaratishda tabiat tasviri muhim o‘rin tutadi. Tabiat hodisalari badiiy matnda faqat voqea sodir bo‘ladigan makon vazifasini bajarmasligi mumkin. Ular qahramonning ruhiy holati bilan uyg‘unlashib, ichki kechinmalarning tashqi ifodasiga aylanadi. Masalan, sokin tabiat manzarasi osoyishtalikni, qorong‘ilik esa noaniqlik yoki iztirobni anglatishi mumkin. Biroq bunday ma’nolar doimiy va o‘zgarmas emas: ular asarning mazmuni, qahramonning holati va muallifning tasviriy maqsadiga bog‘liq.

Metafora inson ruhiyatini tasvirlashda ham katta imkoniyatlarga ega. Quvonch, iztirob, qo‘rquv, umid, yolg‘izlik va sog‘inch kabi mavhum tushunchalarni bevosita ko‘rsatish qiyin. Yozuvchi ularni rang, harakat, yorug‘lik, tovush yoki tabiat manzarasi bilan bog‘lab tasvirlashi mumkin. Natijada mavhum kechinma o‘quvchi tasavvurida aniqroq va ta’sirchanroq shaklga ega bo‘ladi. Shu jihatdan metafora qahramonning ichki dunyosi bilan tashqi olam o‘rtasida badiiy aloqa o‘rnatadi.

Metaforik obrazlarning muhim xususiyatlaridan biri ularning ko‘p qatlamli ma’no hosil qila olishidir. Bitta obraz bir vaqtning o‘zida ruhiy holatni, voqea rivojini va muallifning munosabatini ifodalashi mumkin. Masalan, so‘nayotgan chiroq obrazidan foydalanilganda, kontekstga qarab umidning susayishi, hayotdagi o‘zgarish yoki munosabatlarning sovishi anglashilishi mumkin. O‘quvchi obrazni matnning umumiy mazmuni bilan bog‘lab talqin qiladi. Shu sababli metaforaning badiiy kuchi faqat uning noodatiyligida emas, balki butun asar mazmuniga qanday xizmat qilishida namoyon bo‘ladi.

Yozuvchining individual uslubini o‘rganishda metaforalarning tuzilishi va semantik asosini aniqlash zarur. Ayrim metaforalar o‘xshashlikka, boshqalari esa vazifaviy yoki hissiy yaqinlikka asoslanadi. Metaforik ifodalar ot, sifat va fe’l

shakllarida yuzaga kelishi mumkin. Masalan, “muzdek sukut” birikmasida hissiy sovuqlik harorat belgisi orqali ifodalanadi; “vaqt yugurdi” ifodasida esa vaqtning tez o‘tishi harakat bilan tasvirlanadi. Bunday birliklar badiiy matnda fikrni ixcham va ta’sirchan yetkazishga yordam beradi.

Metaforik manzara yaratishda muallifning so‘z tanlashi va tasvirlarning o‘zaro uyg‘unligi muhimdir. Agar bir matnda turli obrazlar bir-birini mazmunan to‘ldirsa, badiiy yaxlitlik yuzaga keladi. Aksincha, bir-biriga mos kelmaydigan metaforalarning haddan tashqari ko‘p qo‘llanishi tasvirning ravonligiga putur yetkazishi mumkin. Shuning uchun metaforani tahlil qilishda uning alohida jozibadorligini emas, balki matnning umumiy maqsadiga mosligini ham hisobga olish lozim.

Qo‘chqor Norqobil uslubining metaforik xususiyatlarini aniqlash uchun hikoyalardagi ko‘chma ma’noli ifodalarni yig‘ish, ularni mavzuviy guruhlarga ajratish va kontekst asosida sharhlash maqsadga muvofiq. Masalan, tabiat bilan bog‘liq metaforalar, inson ruhiyatini ifodalovchi metaforalar, vaqt va hayot mazmunini aks ettiruvchi obrazlar alohida o‘rganilishi mumkin. Shundan so‘ng ularning takrorlanish xususiyati, ma’no doirasi va qahramonlar tasviridagi vazifasi qiyoslanadi. Bu usul yozuvchi uslubiga xos bo‘lgan tasviriy tamoyillarni asosliroq aniqlash imkonini beradi.

Metaforani tahlil qilishda muallif nutqi bilan qahramon nutqini farqlash ham muhim. Qahramon nutqida kelgan obrazli ifoda uning shaxsiy dunyoqarashi, hissiy holati yoki ijtimoiy muhitini aks ettirishi mumkin. Muallif bayonida ishlatilgan metafora esa manzara yaratish, voqeaning hissiy ohangini belgilash yoki o‘quvchining e’tiborini muayyan mazmunga yo‘naltirish vazifasini bajarishi mumkin. Har ikki holatda ham metaforaning mazmuni kontekst bilan belgilanadi.

Metaforik manzaraning ta’sirchanligi o‘quvchining tasavvuri bilan ham bog‘liq. O‘quvchi obrazni o‘zining hayotiy tajribasi va madaniy qarashlari asosida idrok etadi. Shu sababli bir metafora turli o‘quvchilarda turlicha hissiy taassurot uyg‘otishi mumkin. Badiiy matnning ko‘p ma’noliligi uning estetik imkoniyatlarini

kengaytiradi. Yozuvchi obraz orqali hamma narsani bevosita tushuntirib bermasdan, o‘quvchini mustaqil mushohada qilishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, metafora badiiy nasrda obraz yaratish, inson ruhiyatini ochish va voqelikni o‘ziga xos tarzda talqin qilishning muhim vositasidir. Qo‘chqor Norqobil uslubini ushbu nuqtayi nazardan o‘rganish yozuvchining til tanlovi, tasviriy tafakkuri va badiiy ifoda imkoniyatlarini anglashga xizmat qiladi. Metaforik manzaralar tabiat va inson kechinmalari o‘rtasida ma’noviy aloqa o‘rnatib, matnning hissiy ta’sirini kuchaytirishi mumkin. Yozuvchining individual metaforik uslubi haqida aniq xulosa chiqarish esa uning hikoyalaridagi real misollarni tizimli tahlil qilish, obrazlarning kontekstdagi vazifasini aniqlash va ularni o‘zaro qiyoslashni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – Москва: Прогресс, 1990.
2. Потебня А.А. Мысль и язык. – Москва.
3. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996.
4. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab. – Toshkent.
5. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
6. Qo‘chqor Norqobil. Hikoyalar to‘plamlari. – Foydalanilgan nashrning aniq bibliografik ma’lumotlari asosida aniqlashtiriladi.